

Bir Ulu Destan

ÇANAKKALE

1915

HASAN BASRİ BİLGİN

Hasan Basri Bilgin

1945 yılında Isparta'da doğdu. Yazım hayatına; edebiyat hocası Nihat Sami Banarlı'nın, bir yarışma sonrası (23.01.1968) Meydan Mecmuası'nda yazdığı; "Türkçe'nin eşsiz nesir dilini gayet akıcı ve tesirli bir üslupla kullanıyor!" şeklindeki açık teşvikiyle başladı.

Önce; aşk, boşluk ve inanç temalarını işleyen, 1968'li yılların en çok konuşulan romanı "Çakıl Taşları - Aşk ve Dua"yı yazdı. Daha sonra; belgelerdeki gerçeklere uyararak, Milli Mücadele ve Çanak-kale gibi önemli tarih olaylarıyla idare ve toplumsal düzene yön vermiş Fatih ve Ebu Zer misali ünlü tarihi kişilikleri romanlaştırdı.

Bir yadsınamaz özelliği de "hayat" gerçeğini yansıttığı bazı eserlerinde, herkese ibret olacak bireysel felsefi deyişleri sıkça kullanıyor olmasıdır. Zira ona göre hayatın vazgeçilmez rengi; OKUMAK, ANLAMAK VE ANLATMAKTIR!

Yayımlanmış Eserleri:

Bu Topraklarda Güller Kırmızı Açar PAŞAM

Çanakkale 1915 BİR ULU DESTAN

Fatih 1453

Efe Türk YAVUZ SULTAN SELİM

Yalnız Hünkâr 2. ABDÜLHAMİT

Hak ve Halk adamı EBU ZER

Samsat Yıldızı SAFVAN

Son Zafer KUTULAMARE

Yaşamak Ödev Yaşatmak İbadet

Türk Devlet Geleneğinde PAYLAŞIM MEDENİYETİ

Türklerin Altın Çağı MAZİDEKİ ADAMLAR

Aşk ve Dua ÇAKIL TAŞLARI

Cennetin Anahtarı Senin Elinde

İletişim: hasanbasribilgin@gmail.com

Facebook : /hasanbasribilginsayfa

SUNUŞ

Ben bu romana ÖNSÖZ yazmam, yazamam!

Zira ilk sözü;

“Bir hilal uğruna” batan güneşlerle, bayrağına rengini
veren ŞEHİTLER yazdı.

Son sözü;

1915 yılının büyük insanlık ayıbını,
o günü Gelibolu Yarımadası'nda
bizzat yaşayan GAZİLERİMİZ söyledi.
Ruhları şad olsun!..

ÇANAKKALE'Yİ EGE'DE DİNLEDİM

Yayıncım, "İşte sana belge!" diye, bavul iriliğindeki bordo renkli deri çantayı, bir de "canlı tarih" olarak nitelediği adamın adresini elime tutuşturunca, Çanakkale'yi yazmak üzere "apar topar" işe koyulmuş oldum.

Hikâyecimin oturduğu şehre uçak yok. Otobüs yolculuğu, hem yolun uzunluğu ve hem de beklenmeyen bir arıza yüzünden vakit kaybına neden oldu. Ancak ertesi gün öğle suları ulaştım randevu yerine. Belli, gözleri yolda kalmış, biraz da "Ya gelmezse," diye tedirgin olmuşlar...

Ama ne iş?

"Yangından mal kaçırırçasına" doğru dürüst tanışmadan, kuru bir "Hoş geldin!" sonrası, ben gelmeden önce hazırlanan, çeşidi bol sofraya buyur edildim... Aslında hiç alışkın değilim ya; o an, şahsıma yönelik bir "Emri vaki" nin kurgusuyla, "Tercih özgürlüğümün tutsak edildiği" sıkıntı dolu bir zaman dilimine aday gördüm kendimi. Henüz huyunu suyunu bilmediğim insanın yanında sofrayı mı beni, ben mi sofrayı yiyecektim, nasıl katlanırım?..

Fakat, ön yargım yanılmış, "İzzet-i ikram" dedikleri inceliğin oylamında korktuğum olmadı. Gayet hoşça geçti birliktelik. Üstelik ayrıcalıklı, beklediğimden sıcak ve güzel...

Davetçim, yemek sonrası, üzeri çiçek resimli mavi renk fincanla getirilen çayın ikincisini, oldukça zayıf görünen yaşlı vücudunu sofradan

hafifçe kenara kaydırıp öyle içti. Buraya “Niçin?” geldiğim belli! Ben sabırsızlıkla “Anlatımı” bekliyorum, o ise gayet gamsız. Zor duyulan bir sesle, “Biraz keyif çatalım, başlarız...” dedi.

Son çayının içine önceden iri bir limon parçasını kabuğuyla atmıştı. Fincan boşalınca, “Savaş yıllarını yaşamış” diğer eski insanların yaptığı gibi, kabarıp şişen limonu ağzına alıp dişlerinin arasında yüzünü buruşturarak bir güzel çiğnedi. İnce dudaklarının “ağzında ne varsa” bütünüyle açık ettiği özenle yapılmış düzgün ve eksiksiz dişleri oldukça beyazdı. Ünlü bir doktor olduğu söylenmişti bana. Sırtındaki yakasız gri cüppe, ayağındaki şalvara benzer ütüsüz pantolonla görünüşü daha çok emekli cami imamını andırıyordu. Siyah rugan terlik giymiş, yaşına taviz vermeyen sıklıktaki olabildiğince gür ak saçlarını üç numaralı makine ile kestirmişti. Tamamen beyazlamış uzun bıyıklarıyla seyrek sakalı, sonradan zayıfladığı anlaşılan buruşuğu bol yüzünde yapıştırma gibiydi. Limon artığını gevelerken tüylerinin çenesinden fırlayıp yere döküleceğini düşündüm bir an.

Ellerinde belli belirsiz titreme vardı. Arada cüppesinin iliklenmemiş düğmesini tutarak dalıyor. Sonra uykuda dürtüklenmiş kedi misali, sıçrayarak kendine gelip, “Gören oldu mu?” ürkekliliğiyle yeni görmüşçesine yüzüme “olabildiğince tuhaf” bakıyordu.

Benim için taze bir sıkıntı da bu, tam bir “Sukutu hayal” durumu!.. Doğal olarak, “Geçkin adam, kendine hayrı yok. Gizem dolu dev olayı, 1915 Çanakkale’sini nasıl anlatacak?” diye düşünmeye başlamıştım ki, bendeki haleti ruhiyeyi hissetmiş olmalı. Masaya yasladığı dirsek gücüyle ayağa kalkıp, düzgün adımlarla çevremde dolaşmaya başladı. Bir ora, bir bura. Zorlayarak da olsa, adeta “Tükenmemişlik” gösterisinde...

Yeni duruşu; tüm dünya onunmuş, bir kuruşa satmış, onu da almamış gibi; olana, olacağına “Adam sende!” deyiçi... Sesi beklenmedik biçimde gür... Önce methiye ile başladı söze; “Kitaplarını okuyunca yalnız sana konuşmaya karar verdim.” dedi.

– Diyeceğim o ki; tarih bilincinde bağımsız kavramlar olmaz, ama yansız, ÖZGÜR anlatım birinci şart!.. 1908’de “Hürriyet” iddiasıyla iktidara gelenler, onu kullanmayı beceremedikleri için istibdadı yaygınlaştırdı. 1909’da çıkarıp 1918’e kadar her yıl biraz daha sıkılaştırarak uyguladıkları basın kanunu yüzünden uzun süre yazmak istendiği hâlde yazılamadı bendeki bilgiler. Nispeten hür ortamı bulduğumuzda ise neşrimizi, o her şeyi örtbas eden “Toplumsal hamaset duyguları” engelledi. İnsanımız yalınlığa değil, hayalinde büyüttüğüne inanıyor, “Pişmiş aşa su katmak” istemedim... “Bunca zaman neyi kimden sakladılar?” diyeceksin. Benim, 1915 Çanakkale’sine bakış açım farklı ve de son derece doğru... Size anlattığımda göreceksin, “Bu gerçekler neden gizli kaldı?” diye hayıflanacak, “Biz ne yapmışız?” sorgusuyla dövüneceksin... Milletimin zihninde “Kahramanlık simgesi” olarak yer etmiş, eşi bulunmaz bir ulu destana “Gölge olmasın” diye, ben yine de bazı yasaklara uyup, savaş anı, geri hizmetlerdeki karmaşayı; tütün istenen yere ekmek, ekmek beklenen yere tütün gönderilmesini, çuvallardan ekmeklerin un gibi ufalanmış vaziyette çıkarken, sigara çuvallarının rutubetten beton katılığında oluşunu, ihale koşullarında altı ay dayanır görünen asker postallarının bir haftada paramparça olup dökülürken, onların yerine ham çarık bile ulaştırılmadığından, sökükle, yırtık elbiselerden, makineli tüfeklere top mermisi, toplara piyade cephanesi koşturmalarından, avuç içi kadar mekânda yerine ulaşmayan raporlardan hiç bahsetmeyeceğim. Bunlar koskoca Osmanlı’nın gizli plân dahilinde içine düşürüldüğü idarî ve ekonomik felaket... Ama ben, ört-bas edilemez bazı temel konuları ortaya sereceğim. Böylece, halka dayanmayan, demokratik olmayan bencil bir siyasetin ülkeye hangi belaları getirdiğini, yabancı eliyle çizilmiş yanlış savaş taktiklerinin Türk milletine neye mal olduğunu herkes öğrensinsin. En önemlisi de Çanakkale’deki gerçek zaferin ne olduğunu!

Konuya girdiğimizi düşünerek ses alma cihazının düğmesine basıyordum ki, elimi tutup, “Pat!” diye sordu:

– Sen hiç gök gürültüsü gördün mü?

Tuhaftı soru. Ne yanıt verebilirim, sustum. O an, buluşundan emin bir mucit tavrıyla koluma girip, yaşından beklenmeyen çevik adımlarla beni villanın bahçesine çıkardı. Palmiye ve zeytin ağaçlarının doldurduğu geniş yeşil alan, diz hizasındaki taş duvarla Ege Denizi'nden ayrılıyordu. Sahici bir "Gök gürültüsünü andıran" homurtusuyla sahili biteviye döven, görüntüsünden umulmadık yükseklikte ses çıkaran dalgaları gösterdi:

– Ne hikmettir bilinmez, cirminden fazladır feryadı. Bak ve dinle dostum. Beni yıllardır diri tutan bu gizemli haykırış... Ege bana hep dirençli bir hayat verdi. Benim tarihim onun pırıl pırıl mavi sularında yazılı, orada okudum ben tüm gerçekleri.

Deniz, burnunun dibinde değilmişçesine, suların göz erimiyle kesiştiği noktaya gitti bakışları. Oldukça ötelere... Şaşkınlıkla baktım, o an romantikleşen tavrı vücudunu bilinmeyenlerin gizem dolu abidesi haline getirirken, maziye bağlanan sesi birdenbire buğulandı. Konumuzun tek hakimiydi, "Başlayalım!" dedi ve bu kez teybin düğmesine kendi bastı;

– 1915 Çanakkale'sini Ege'nin mavi sularından okuyacağım sana!

Canlı tarih konuşur, ses alma cihazım işlevini yerine getirirken, epeyce yaşlı olduğunu sandığım, bir bakıma uzak geçmişe tanık zeytin ağacının altında; dallarına boydan boya hiç bırakmasız sarılmış beyaz çiçekli hanımelinin kokusuyla ben; yarı mayhoş vaziyette önümdeki manzarayı seyre daldım. Nefessiz dinliyorum... Tarih Adam, olayın azametinden mi, yoksa aşırı heyecandan mı bilmem, büyük anlatımına ayakta başlamıştı. Öyle de devam etti; sonuna dek hiç durmaksızın;

– Olay kahramanlarımızın, köyden çıkışında, Çanakkale muharebesinin sonuna kadar "neyi varsa" tüm yaşadıklarını anlatacağım sana; hiç eksiksiz... Oranın adı ÇANAKKALE! Ağladıkları, güldükleri, yaşadıkları, öldükleri hep aynı; birinden al hepsinin haberini!..

Belge gösterimi hariç, hiç durmaksızın anlattı; 1915'in Çanakkale'sini ihtiyar adam sanki görmüşçesine.

OCAK 1915

S armaşık Köyü'nün muhtarı Temeşvarlı Bekir Ağa, gönlünün el vermediği veya en azından "öyle" sandığı devlet görevini yerine getirmek için, topal, aksak; yetmişli yaşın ayaklarına izin verdiği kadarlık bir hızla, Akile Kadın'ın, yerleşim alanı dışındaki evine doğru yürüdü. Telaşlı, biraz da tedirgindi. Son dönemece gelince, yorgunluktan çok, ilerde neyle karşılaşacağını bilmemenin sıkıntısıyla, köy kadınlarının harman sonu keşkeklik buğday dövdüğü taş dibeğin kenarına ilişti. İç çamaşırlarının kat katlığına, yün dokuma şalvarının kalınlığına rağmen mevsimin ayazını olanca şiddetiyle hissetti bedeninde. "Üf!.. Kar yok, kış gecikti. Lâkin gelince şiddetli olacağı benziyor." dedi. İleri baktı. Ilgaz Dağı'nın tepesi bulutluydu. Kapkara... Yukarılardan kopup inen rüzgarın içindeki birkaç parça kar zerresi, bıyıkları ve saçlarıyla birlikte devamlı taramaktan zevk aldığı, özel bakımlı gür kaşlarına da sıvanmıştı. Islaklığı elinin tersiyle silerken, "Tövbe!" dedi:

– Bu kış kıyamette, bir savaş eksikti.

Yaşlı vücudunu dinlendirmiş olmasına rağmen bir türlü yerinden kalkmıyor. Gözü son dönemeçte. Akı, daha ötede, orada yaşanacak hengameyi kestirebilse, gidip bir an önce üzerine düşeni yapacak, Akile Kadın'a: "Küçük oğlun Hüseyin Sabri'yi Çanakkale'ye çağırıyorlar." diyecekti. Sıradan bir haberci, bir ulak gibi.

Öylesinden bile çekiniyordu. Kadın, beşik kertmesi yapılmış akraba kızıyla evlenmeyi reddederek, İstanbul'a okuma bahanesiyle adeta kaçan, üstelik Balkan Harbi'nde kaybolduğu söylenen büyük oğlu Ahmet Rasih'in hasret acısıyla yanarken, geçen yıl da kocasını Sarıkamış cephesinde kaybetmişti. "Allahüekber dağlarında donarak öldü." denince, şehit eşi olmanın övücünü bile yeterince tatmamıştı kadıncağыз. Şimdi elinde kalan son varlığını, tek kıymetlisini nasıl söküp atacaktı onun?

Yürek ister!

Muhtar, Akile Kadın'ın feryadını şimdiden duyar gibiydi:

– Vah, vah! Padişah efendimiz, istikbalini benim gibi doğurganlığımı yitirmiş, ufak tefek bir kadının karnına mı bağlamıştır?

Minyon tiptiydi Akile. Görüntüsünün aksine bakışları sert, kaşları hep çatıktı. Yazgısının getirdiği ıstırapların yanında, yaz kış toprakla uğraşmanın zorluğu, fiziksel duruşunu kadınlıktan uzaklaştırıp oldukça katı bir görüntüye bürümüştü. Şayet, "Ben vereceklerimi verdim, hadi işine!" derse, ona yanıtı yoktu Muhtar'ın. Yalnızca, "Zordayım." diye yakındı. Çekiniyordu, yerinden kıpırdamadı. O ara yanına köyün delisi gelmişti. Sigara kapmak amacıyla sıkça takılırdı peşine. İçtiğinden değil, elindeki kav çakmakla saatler boyu yakmak için uğraşırdı. Deli, "Sigara!" demeden, bel kuşağından çıkardığı gümüş tabakayı uzattı. "Bir tane al, kaybol!" dedi. Kendisi için, yakasız mintanının cebinden, üstü sedef kaplamalı enfiye kutusunu çıkardı. İki burun deliğine enfiye çekti ve ekledi:

– Başımdan geçenleri ne çabuk unuttum! Üç buçuk günlük yaşantımın üç günü barut kokuları içinde geçti.

Bekir Ağa, enfiyenin etkisiyle olacak, defalarca hapşırıldı. Sonra daldı. Geçmişe gitti;

– O müthiş olay!

Genç yaşında Osmanlı ordusuna katıldığı zaman, memleketinin yeniden eski huzur dolu günlere döneceğini hayal etmişti. Ne çare! Balkan savaşında Tuna Nehri kana bulandı. Cennet güzelliğinin yeryüzündeki ışıltısı yeşil ovalar, mazlum Balkan halkının ölüm çığlığıyla sarardı. Önce Temeşvar yıkıldı. Genç asker Bekir'in savunmasız kalan ailesi şehirle birlikte yok oldu. Sonra tüm Balkanlar Osmanlı'nın elinden kaydı. İmparatorluğun tacı düştü başından. Dünya güzeli, eşsiz tablonun boyaları döküldü. "Gözüm!" dediği yarı parçasını kaybeden Saltanat, asırlarca arkasını çevirdiği Anadolu'ya yöneldi. Altı yüz yıllık Dev'in kesin dönüşü çok dramatik olmuştu, acı dolu.

Bekir Ağa'nın enfiyeden kaynaklanan hapsirması geçmişti. Sadece yutkundu. Hafifçe tebessüm etti. Gülüşü, Rumeli göçü sırası İstanbul yolunda şahit olduğu bir kahramanlık yüzündendi; Anavatan'a birlikte döndüğü yoldaşı İstanbullu Yusuf Çavuş'un destanı.

Nasıl unutulur?

O gün, Tomoros Dağı'nın yosunlu kayaları yazdan kalma eylül güneşinin marifetiyle boydan boya yaldızlanmıştı. Bir ara Makedonya gazilerinin komutanı, göz alıcı bu sarılığın içinde pusuya yatmış düşman askerinin kıpırtılarını sezdi. "Durun!" dedi. Yenilmişliğin acısını son bir zaferle teselli etmek ihtiyacı duyuyor olmalıydı. Ellerindeki tek obüsün namlusunu hedefe nişanlayıp "Saldırı için karanlığı bekleyeceklerini," söyledi:

– Herkes düşmana vuracağı şamarın yerini iyice tespit etsin!

Ay ışıltısı çıkar çıkmaz gürültü koptu. Tepedekiler de karşılık vermekte gecikmedi. Gece, birden cehenneme döndü. Bir hengame ki, sonu belirsiz. Saldırı emri alan asker, ne yapacağını şaşırılmışken, düşman toplarının dehşet saçan tarrakaları, mitralyöz ve piyade tüfeklerinin yağmur gibi yağın kurşunları arasında Yusuf Çavuş'un nazenin vücudu belirdi. Mermi dumanlarının altında devasa bir gö-

rününe bürünmüştü. Baş döndürücü hızla koşarken arada etrafına bakınıyordu. Bir müddet sonra, “Buldum!” diye, bağırıyordu. Ancak çok yakınına düşen bomba, onun arkadaşlarını harekete geçirmek için atılan narasını bastırdı. Görüntüsü, taş, toprak ve dumanlar arasında kayboldu.

Manzara feciydi. Seri yenilgilere bir yenisini eklemenin ürküntüsü çökmüştü yorgun savaşçılara. Ama karamsarlık fazla sürmedi.

Ummadık taş, baş yardı!

Bir neferin, “Gene bizim Yusuf!” narasıyla yere düşen başlar havalandı. Yusuf Çavuş, karşı siperde onlardan kaptığı makineli tüfekle düşmana saldırarak, Türk askerinin kahramanlığını fiili olarak kanıtlamaya çalışıyordu. Diğer asil gaziler de bu öncüye katılarak, hakkıyla yaptı görevini. Unutulmaz bir utku. Tomoros’un şahikasına diktikleri bu son Türk bayrağını, Balkanlar da huzura hasretin bir simgesi olarak bıraktılar.

– Ne günlerdi!..

Dahasını da düşünecekti belki; İstanbul’a gelişini, mesleği ziraatçılık olduğundan, Saray’dan eline verilen yetki belgesiyle Tosya ve Ilgaz yöresinde tarım ve meyveciliği geliştirmek için gönderilişini, Ilgaz Dağı’nın eteğindeki Sarmaşık Köyü’nü mekan edinişini...

Ama fırsat bulamadı. Deli, omzuna dokunuyordu hoyratça. İster istemez, anılarından koptu. Güne döndü yeniden. Deli’nin kav çakmağı bu kez çabuk yanmıştı. Sigaranın yenisini istiyordu. Kırmadı onu. Sonra zaman kaybettiğini düşündü. Akile Kadın’ın evine ulaşmak için buğday dibeginden kalktı.

Köy muhtarı Temeşvarlı Bekir Ağa, Akile’nin evine vardığında kadın, çift kanatlı koca kapının eşliğinde oturuyordu. Diz kapaklarını dirseklerine destek yapmış, kafasını avuçları arasına kıstırmıştı.

Gözleri, yarı kapalı hâlde yere bakıyordu. Kara yemenisi başında, elinden hiç eksik etmediği boyu büyüklüğündeki kızılık sopası bu kez topuklarıyla sağ omuzu arasında yerini almıştı. Her kimle konuşsa, “Of, bu nasıl çekilmez bir hayat!” diye başlardı sözüne. Tüm yaşamışların iyisini kötüsüne katarak, şikâyet ederdi:

– Gün mü gördüm?

Tesbih böceği gibi büzülmeye yönelmiş şimdiki durumundan “Ne düşündüğü ve nasıl davranacağı” ile ilgili ön bilgi almak olanaksızdı. Bu yüzden beklemeyi yeğledi Muhtar. Bekledi, ki “Neden geldin?” desin. Hareket yoktu. Öylece kaldılar. Suskunluk uzun sürdü. Birbirlerine hiç bakmadılar. Bekir Ağa, feryat figan kovulmayı, Akile ise kaderine isyanın bahanesini düşünür gibiydiler. Ama zaman dardı. Sonsuza kadar süremezdi bu hâl! İlk hareket Kadın’dan geldi. Ağlamakla öfke arası bir tonla içeri doğru seslendi:

– Hüseyin Sabri, gitme vakti geldi!

Kolay değil. Devam etse ağlayacaktı. Sonunu getiremedi çağrısının. Öyle kaldı. Hareketsiz, donuk, hiç kıpırdamadı yerinden. Ta Hüseyin Sabri öpmek için eline uzanana kadar. Ayrılık anında, gözlerini iyice yere indirip kolunu gönüllü gönülsüz hafifçe yukarı kaldırdı. Titreyerek fısıldadı:

– Benim son yongam sensin. Minareden ezan kesilecekse, caminin kandilleri körlenecekse; öl de köye dönme!

Ağzından çıkan cesaret dolu kelimeler metanetini artırmıştı. Sonra gürlledi:

– Gazan mübarek olsun oğul! Yolun yolsuza uğramaya.

Ne düşündüyse bir cümle daha ekledi:

– Şayet oralarda rastlarsan o hayırsıza selam söyle, Ahmet Rasih’e.

Çocuk şaşırıldı. “Nereden çıktı şimdi, durduk yerde?” Ağabeyini soracaktı, boş verdi. “Bir hayır vardır.” deyip vazgeçti. O anı yaşadı:

– Hoşça kal anacığım. Hayır duanı esirgeme benden.

“Anam beni vatan için doğurdu,” algılamasına yoğunlaşmış oğul ile, “Bugün için varsın!” diyen ana arasındaki veda sahnesi çok uzun sürmedi. Son kez hafifçe koklaştılar. Aslında Hüseyin Sabri hareket-siz durdu. Akile Kadın, evladından aldığı rayihayı içine çekti; derin mi derin.

Doğayla uyumsuzluk vardı görünen resimde. Sarmaşık Köyü’nün üstüne oturduğu vadi, ne denli karanlıksa; o kadar aydınlıktı Hüseyin Sabri’nin yüzü. Sakalsız, bıyiksız, pırl pırl. Savaşçı asker adayından çok, yeni yetme bir çocuk görüntüsündeydi. Karşılardaki Ilgaz Dağ’ı, etrafa soğuk rüzgarlarını serperken onun gözlerinden alev dolu yangın ışıkları fışkırıyordu. Omuzları iyiden sivrilmeye başlamıştı, belli ki yakında boy atacaktı. Cepheye gönderileceğini bildiğinden bir gün önce saçlarını üç numara kestirmişti. Hazırdı. Kulakları üşümesin diye, kafasındaki yün berenin uçlarını ensesine kadar indirdi. “Gidelim!” dedi:

– Yolcu yolunda gerek.

Akile Kadın’ın küçük oğlu Hüseyin Sabri, yaşlı muhtarla birlikte dar köy yolunda, kış yakacağı olarak kapı önlerine yığılmış çalı çırpyı ucundan kıyısından çiğneyerek; yanması, tarlaya atılacak kıvama gelmesi için avlulara çıkarılmış gübre kokularını duyarak, ağır ağır yürüdü. Her gün geçtiği yerleri şimdi ilk kez görüyormuşçasına ür-küntüyle gözden geçiriyordu. Köyde yapılar hep ahşaptı. İsten, kirden tahtalar yağlı ve karaydı. Bakımsızlıktan düzgünlükleri kaybolmuş, yüzlerce yıl toprak altında kalmışçasına pıtırılmıştı. Köşelerde süp-rüntü yığınları, yarısı dökülmüş kerpiç bacaların perişan hâli.

Son gördüklerini “Anı kalsın!” diye iyice resmetti kafasına. Ge-riye hiç bakmadı. Cesareti yoktu. Güz günleri turnalara içini döken anası, bundan böyle kime dert yanacaktı. Göç zamanı çoktan geç-mişti, dam başına çıkıp duyanlara acı veren yanık sesiyle: